

Soviet Empire to, on the one hand, keep pace with the world literary processes and on the other, insulate the Soviet reader from “harmful” tendencies of modernist literature. In addition, the paper deals with the challenges facing modern Georgian translation school and the practicing translators; it discusses their individual approaches to the process of translation and the role of publishing houses in translating foreign literature as well as difficulties caused by the lack of the state policy on translation. The paper also explores the reasons determining the choice of the genres of the translated literature. It is clear that the choice, more often than not, is dictated by commercial considerations and the publishers avoid translating commercially risky books which may not be liked or understood by the mass market. Another problem facing the Georgian publishers is a relatively small Georgian market. In conclusion, the paper states that the modern Georgian translation school is undoubtedly on the rise due to the refinement of the publishers’ attitude to the translated works and the endeavours of different generations of experienced, educated and highly qualified translators who treat their work with a high sense of responsibility.

ლევან ბებურიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

გრიგოლ ორბელიანის ერთი ტაეპის შესახებ („ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას!“)

გრიგოლ ორბელიანი საკმაოდ რთული ფიგურაა XIX საუკუნის ქართველ კლასიკოსთა შორის. პოეტის პიროვნებისა და მისი ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსის საკითხზე ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში არაერთგვაროვანი მოსაზრებებია გამოთქმული. მკვლევართა უმეტესება გრიგოლ ორბელიანს სახავს გაორებულ პიროვნებად, ე. წ. „მამათა“ თაობის ბელადად, რომელმაც ეროვნული ინტერესების სამსახური პირად კარიერას შესწირა. ეს საკმაოდ ვრცელი საკითხია და ამჟამად მის განხილვას არ შევუდგებით. ყურადღებას გავამახვილებთ გრიგოლ ორბელიანის მისამართით გამოთქმულ ერთ-ერთ ბრალდებაზე, სიტყვებზე, რომლებიც მის მთავარ ზნეობრივ დანაშაულად მიიჩნევა. ვგულისხმობთ ცნობილ ფრაზას

ლექსიდან „პასუხი შვილთა“: „ოქროს ჯაჭვის ჯობს თავისუფლებას!“ ლიტერატურათმცოდნეთა უდიდესი ნაწილის მოსაზრებით, ეს სიტყვები გრიგოლ ორბელიანის პოლიტიკურ მრწამსს გამოხატავს. მაგ. ელგუჯა მალრაძე წერს: „რისხვის ცეცხლისმფრქვეველი პოეტი თავშეუკავებლად გაიძახის: „ოქროს ჯაჭვის სჯობს თავისუფლებასო!“ ასეთ მსჯელობას საერთო არაფერი აქვს ახალი დროის სიოს ქროლასთან“ [მალრაძე 1967: 495]. კრიტიკოსთა უმრავლესობის მიერ პოეტის გამოთქმა დაახლოებით ასე განიმარტება: პოლიტიკურად რუსეთის მორჩილებაში, მონობაში ყოფნა სჯობს თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას, რადგან იგი უფრო მომგებიანია.

მკვლევართა ეს მოსაზრება ეჭვქვეშ დააყენა პროფესორმა ლადო მინაშვილმა, რომელმაც თავის მეტად საგულისხმო ნაშრომში „გრიგოლ ორბელიანთან ილია ჭავჭავაძის მიმართებისათვის“, აღნიშნა, რომ ხსენებული სიტყვები არამც და არამც არ უნდა იქნას გაგებული პირდაპირი აზრით, რადგან იგი ირონიული ქვეტექსტის მქონეა და თავად შვილთა თაობას მიემართება. მეტი სიცხადისათვის მოვიტანოთ ლექსის სათანადო სტროფი:

ან სად არიან?
აღარ ისმიან
თავისუფლების მაღალ ფრაზები:
„მოყვასს – შეწვენა,
ბოროტსა – დევნა,
საზოგადობის სულით აღდგენა!..
ერთობა, ძმობა,
ზნეთ ამაღლება,
მამულისათვის თავის განწირვა!..
სიტყვა – სიტყვაა,
საქმე კი – სხვაა...
ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას!..
[ორბელიანი 1958: 71]

ლ. მინაშვილი მიუთითებს, რომ აუცილებელია, ბოლო ტაეპი არა იზოლირებულად, არამედ მთლიანი სტროფის კონტექსტში იქნას გააზრებული. ამ შემთხვევაში კი ნათლად გამოჩნდება, რომ „...მხცოვანი პოეტი სიტყვასა და საქმეს შორის დაცილებას სწორედ ახალგაზრდობას საყვედურობს – თქვენ ამჯობინეთ თავისუფლებას ოქროს ჯაჭვიო. სხვა საკითხია, რამდენად მართებულად მივიღებთ

გრ. ორბელიანის ამ საყვედურს ახალგაზრდობისადმი, მაგრამ საკუთრივ თავის თავზე ნათქვამად მიჩნევა იმისა, რასაც იგი სხვებს საყვედურობს, ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია“ [მინაშვილი 2009: 83]. აქვე ავტორს მოაქვს გრიგოლ ორბელიანის ერთ-ერთი უახლოესი პიროვნებისა და მისი ბიოგრაფოსის იონა მეუნარგიას სიტყვები ილიას შესახებ, რომლებშიც აშკარად ჩანს გრიგოლ ორბელიანის ფრაზის ზეგავლენა. თავის „ნანახსა და გაგონილში ილიას ცხოვრებიდან“ იონა მეუნარგია წერს: „ილიამ „საქართველოს მოამბის“ გამოცემას თავი ანება. მარცხენა გზით რომ არაფერი გამოვიდა, ილია მარჯუნისაკენ გაემართა, „ლიბერალობა ოქროს ჯაჭვზე გასცვალაო“ [მეუნარგია 1937: 21]¹.

მიუხედავად ამისა, თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში ინერციით კვლავ დომინირებს მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, სიტყვები - „ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას!“ - პირდაპირი აზრით უნდა გავიგოთ და მასში გრიგოლ ორბელიანის პოლიტიკური მრწამსია გაცხადებული. ამ შეხედულებას სადღეისოდაც იმეორებენ როგორც ცნობილი, ასევე დამწყები ავტორები.

მაგალითად, სოსო სიგუა წერს: „ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას“ - წერდა რუსეთის გენერალი, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე. მან კარგად იცოდა, რომ საქართველოს ერთგულებას სასჯელი მოსდევდა, ღალატსა და კომპრომისს - ჯილდო“ [სიგუა 2011: 313].

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი ნაშრომში „ქართველ მწერალთა ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსი“ აღნიშნავს: „გრიგოლ ორბელიანი ახალი თაობის წარმომადგენელთა ეროვნული თვალთახედვისაგან განსხვავებულ პოზიციას იცავდა და „შვილების“ მიერ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ იდეალად დასახულ თავისუფლებას „ოქროს ჯაჭვს“ ანაცვალებდა“ [ნიკოლეიშვილი 2014: 277].

კიდევ უფრო სქემატურია ამ მხრივ ლევან გიგინეიშვილის მსჯელობა: „გრიგოლ ორბელიანი, რომელიც აკრიტიკებდა ილიას თაობის, თერგდალეულების თავისუფლებისაკენ მისწრაფებას, წერდა: „სიტყვა სიტყვაა, საქმე კი სხვაა, ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას“. „ოქროს ჯაჭვის“ მდგომარეობა საკმაოდ კომფორ-

¹ გრიგოლ ორბელიანის ხსენებულ სიტყვებს გაკვრით ეხება დავით წერეთლიანაც პოეტის შემოქმედებისადმი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომში. მისი აზრითაც, ამ ფრაზას ირონიული დატვირთვა აქვს: „ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას“ - ეს... ფრაზა, ცხადია, სარკასტულია“ - წერს კრიტიკოსი [წერეთლიანი 2014: 91].

ტულია: შენ არაფრის გადაწყვეტა არ გინევს, შენი ბედი სხვაგან, პეტერბურგში იწერება, ორგზის მირონცხებული მართლმადიდებელი იმპერატორის პალატებში“ [გიგინეიშვილი 2014: 37]. როგორც ვხედავთ, აქ გრიგოლ ორბელიანს ბრალად ედება არამხოლოდ პოლიტიკური მონობის ქადაგება, არამედ თერგდალეულთა თავისუფლებისაკენ მისწრაფების დაგმობაც.

როსტომ ჩხეიძის აზრითაც, ხსენებული ტაეპი გრიგოლ ორბელიანის პოლიტიკური და ზნეობრივი მრწამსის გამომხატველია: „ოქროს ჯაჭვის სჯობს თავისუფლებასო!... გრიგოლ ორბელიანის ეთიკური მრწამსიც და ცხოვრების წესიც ეს იქნებოდა ალექსანდრე ყაზბეგისა და მისი „ელგუჯას“ გამოჩენამდე, ხელახლა რომ აუფორიაქებდა და აულორძინებდა მეამბოხურ სულს და აღავსებდა თავისუფლების იმ წყურვილით, ილია რითაც გათანგულიყო...“ [ჩხეიძე 2020: 480].

მსგავს მოსაზრებას ვხვდებით სხვა არაერთი მკვლევარის ნაშრომში, რომ აღარაფერი ვთქვათ იმ პუბლიცისტებსა და კრიტიკანებზე, რომელნიც დაუფარავი სიძულვილით წერენ გრიგოლ ორბელიანზე და ლამისაა რუსეთის აგენტად გამოაცხადონ იგი. მიგვაჩინია, რომ პოლიტიკური ვნებების აყოლა ამ შემთხვევაში გამართლებული არ არის. ლიტერატურის ისტორიკოსი ლიტერატურული ფაქტის შეფასებისას პირადი სიმპათია-ანტიპათიით კი არ უნდა ხელმძღვანელობდეს, არამედ ობიექტური ესთეტიკური და ისტორიულ-ლიტერატურული კრიტერიუმებით.

ჩვენი წერილის მიზანია დამატებითი არგუმენტები მოვიტანოთ იმ სრულიად უეჭველი ფაქტის კიდეც უფრო ცხადსაყოფად, რომ გრიგოლ ორბელიანის ხსენებული სიტყვები არამც და არამც არ შეიძლება გაგებულ იქნას პირდაპირი აზრით და იგი გადატანითი, ირონიული მნიშვნელობითაა გამოყენებული.

I. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც, ილიამ და მისმა თანამოაზრეებმა სახელმწიფო სამსახურში შესვლით ერთგვარად უღალატეს უწინდელ იდეალებს, საკმაოდ გავრცელებული იყო ილიას თანამედროვე ქართველი ინტელიგენციის გარკვეულ წრეებში და მას გამოთქვამს არამხოლოდ „მამათა თაობის“ წარმომადგენელი გრიგოლ ორბელიანი, არამედ ერთხანს ილიას თანამებრძოლი, თერგდალეული გიორგი წერეთელიც.

1897 წელს, იხსენებდა რა 60-იანი წლების ლიტერატურულ-საზოგადოებრივ მოძრაობას, გ. წერეთელი წერდა: „საქართველოს მოამბე“, როგორც მაშინდელი ახალი თაობის ჟურნალი, გამოდგა დღენაკლული. ერთ წელს შემდეგ მასთან ერთათ დალია სული თვით ილ. ჭავჭავაძის ახალთაობის წრემაც. ჟურნალის მოსპობასთან ერთათ ილ. ჭავჭავაძის წრეც უცბათ დაიშალა. ყველამ მოძებნა თავთავის შესაფერი სახელმწიფო სამსახური. თვითონ თ. ილ. ჭავჭავაძე ჯერ გახდა განსაკუთრებულ საქმეთა მინდობილობის მოხელეთ, მერე მომრიგებელ შუამავლათ და ბოლოს მომრიგებელ მოსამართლეთ. პეტრე ნაკაშიძეც აგრეთვე მოიქცა. ივ. პოლტორაცკი შევიდა უმთავრეს გამგეობის კანცელარიის მოსამსახურეთ, გ. ჩიქოვანი მომრიგებელი შუამავლის კანდიდატათ, სავანელმაც აგრეთვე იმავ თანამდებობაში შერგო თავი. ილ. წინამძღვრიშვილმა, მიხეილ ყიფიანმა და ვახ. თულაშვილმა კი გასამიჯნავ დაწესებულებაში იშოვნეს კარგი ადგილები. რაკი მეთაური და მისი წრე ახალი მოძრაობისა მოხერხებულათ დაბინავდნენ სხვადასხვა სახელმწიფო დაწესებულებებში, ქართველ საზოგადოებაში ისევ ჩამოვარდა ჩვეულებრივი მყუდროება“ [წერეთელი 1897: 3].

როგორც ვხედავთ, გიორგი წერეთლის წერილში უფრო მეტი კონკრეტულობითაა გამოთქმული ის თვალსაზრისი, რომელსაც გრიგოლ ორბელიანი შეკუმშულად, ერთი მოსწრებული ტაეპით გადმოგვცემს. სხვა საკითხია, რამდენად სამართლიანია ეს შეხედულება, მაგრამ ფაქტია, რომ ილიასა და მისი წრის სახელმწიფო სამსახურში დაბინავებას არაერთგვაროვან შეფასებას აძლევდნენ არა მხოლოდ უფროსი თაობის, არამედ ახალთაობის წარმომადგენლებიც. გრიგოლ ორბელიანსაც აღნიშნული გარემოება აქვს მხედველობაში, უკიჟინებს რა ახალთაობას ოქროს ჯაჭვზე თავისუფლების გაცვლას.

II. გრიგოლ ორბელიანი, როგორც ლირიკოსი, დიდი ოსტატია პოეტური კომპოზიციისა. ამ მხრივ დიდი სიზუსტე მისი შემოქმედებითი ბუნების ერთი უმთავრესი მახასიათებელია. აღნიშნულის გათვალისწინებით სრულიად გაუგებარია, რატომ უნდა მოეთავსებინა თავისი პოლიტიკური მრწამისის გამომხატველი ფრაზა გრიგოლ ორბელიანს სრულიად უკონტექსტოდ ლექსის იმ ნაწილში, რომელშიც იგი ახალგაზრდებს სიტყვისა და საქმის ერთმანეთისაგან დაშორებას საყვედურობდა?! ბოლო ტაეპის ძირითადი კომპოზიციური ფუნქციაა შუაჯამოს ზემოთ თქმული, მოახდინოს მისი რე-

ზიუმირება, ან განზოგადება. ასეთ კომპოზიციურ პრინციპზეა აგებული „პასუხი შვილთას“ არაერთი სტროფი, რომლებიც აფორისტული შეფერილობის გამონათქვამებით სრულდება.

იმ შემთხვევაში კი, თუ პირდაპირი აზრით გავიგებთ სიტყვებს: „ოქროს ჯაჭვის სჯობს თავისუფლებას“, აშკარაა, რომ არავითარი კავშირი წინარე მსჯელობასა და ბოლო ტაეპს შორის არ არსებობს. ასეთი შეუსაბამობა კი სრულიად წარმოუდგენელია ლირიკული კომპოზიციის ისეთი ოსტატისაგან, როგორც გრიგოლ ორბელიანი იყო.

III. გრიგოლ ორბელიანის ხსენებული სიტყვების პირდაპირი მნიშვნელობით გაგება არ შეიძლება იმის გამოც, რომ საკითხი – თავისუფლება სჯობს, თუ რუსეთის ქვეშევდრომობა – არც ქცეულა 70-იანი წლების ცნობილი ლიტერატურული პოლემიკის განსჯის საგნად. „პასუხი შვილთა“ დაინერა ილიას „გამოცანებისა“ და „კიდევ გამოცანების“ პასუხად. ამ პამფლეტებში ილიას ეს საკითხი სრულიადაც არ წამოუჭრია. გაუგებარია, რისთვის უნდა სჭირდებოდეს გრიგოლ ორბელიანს ასეთი ვულგარული ფორმით (რომლითაც ახალგაზრდობას უფრო მეტი მოდავების საფუძველს მისცემდა) საკუთარი პოლიტიკური მრწამსის აფიშირება მაშინ, როდესაც ამის არავითარი აუცილებლობა არ არსებობდა?!

IV. თუ სიტყვები – „ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას“ – პირდაპირი მნიშვნელობით იქნა გაგებული, ისინი თავისთავად შეიცავენ იმ აზრს, რომ საქართველოს თავისუფლება იძულებითაა შეზღუდული, რომ იგი ჯაჭვითაა შებორკილი (მიუხედავად იმისა, რომ ჯაჭვი ოქროსია). ასეთ რამეს კი არც ერთ შემთხვევაში საჯაროდ ვერ იტყოდა იმპერიის ერთ-ერთი უმაღლესი მოხელე, მეფისნაცვლად ნამსახური გრიგოლ ორბელიანი, რომლის ხასიათის ერთი ძირითადი ნიშანი გადამეტებული სიფრთხილე გახლდათ. აკი, სწორედ ამ თვისების გამო საყვედურობდნენ მას ახალგაზრდები („მაგრამ გაუბედავია, თუმცა უყვარს თვისი ერიო“).

V. ძალზე საგულისხმოა, რომ თავიანთ პოლემიკურ ლექსებსა და წერილებში სამოციანელები გრიგოლ ორბელიანს არსად კიცხავენ ხსენებული ფრაზის გამო. არადა, მთავარ მოსადავებელ ფაქტად სწორედ ეს სიტყვები უნდა გამხდარიყო. გრიგოლ ორბელიანს ამ გამოთქმას არსად გაუხსენებს მისი ისეთი უღმობელი კრიტიკოსიც კი, როგორცაა აკაკი წერეთელი. ხოლო ილია ჭავჭავაძე ამ პოლემიკიდან რამდენიმე წლის შემდეგ გრიგოლ

ორბელიანს შემდეგი ეპითეტებით ამკობს: „სასიქადულო მამული-შვილი“, „სახელოვანი ქართველი“, „დიდებული მწერალი“, „სიტყვამაღალი მოძღვარი, რომლის მიცვალებამ ყოვლის ქეშმარიტის ქართველის გული შესძრა“ [ჭავჭავაძე 1991: 213-215]. შეუძლებელია ილიასაგან ასეთი შეფასება დაემსახურებინა იმ ადამიანს, რომელიც, თურმე, ამტკიცებდა, რომ თავისუფლებას მონობა სჯობია. ილიას უკომპრომისობა ამ საკითხში ნათლად ჩანს თუნდაც იმ შემთხვევიდან, როცა თავის „გამოცანებსა“ და „პასუხის პასუხში“ ილიამ არ დაინდო გიორგი მუხრანსკი, რომელიც ეროვნულ ნიჰილიზმს ქადაგებდა.

ერთი სიტყვით, ახალი თაობა არსად ედავება გრიგოლ ორბელიანს ამ სიტყვების გამო, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ სამოციანელები, დღევანდელი მკითხველისაგან განსხვავებით, შესანიშნავად მიხვდნენ გრიგოლ ორბელიანის ირონიას.

VI. დაბოლოს, კიდევ ერთი ფაქტი, რომლის გათვალისწინებამაც, ვფიქრობთ, საბოლოოდ უნდა დაუსვას წერტილი ამ საკითხის ირგვლივ არსებულ ორაზროვნებას.

„პასუხი შვილთა“ (სათაურით „პასუხი უღირსთა შვილებთა“) ბეჭდური სახით თავდაპირველად გამოქვეყნდა ჟურნალ „ცისკარში“ (1874, # 7-8). პოეტის სიცოცხლეში იგი მეორედაც დაიბეჭდა, ზ. ჭიჭინაძის მიერ გამოცემულ კრებულში „თავადის გრ. ორბელიანის ლექსები“ (თბილისი, 1879). სწორედ ამ უკანასკნელ გამოცემაში დაბეჭდილი ტექსტია მიღებული ლექსის ძირითად ვარიანტად.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ „ცისკარის“ პირველნაბეჭდი ტექსტი მცირე, ნიუანსობრივ სხვაობას ავლენს ბოლო რედაქციასთან. ეს განსხვავება უმნიშვნელოა, თუმცა მეტად საგულისხმო და არსებითი ჩვენი საკითხის თვალსაზრისით. კერძოდ, ლექსის ხსენებული სტროფი „ცისკარში“ ასე იკითხება:

ან სად არიან,
აღარ ისმიან
თავისუფლების მაღალ ფრაზები...
მოყვასს – შეწვენა,
ბოროტსა – დევნა,
საზოგადობის სულით აღდგენა!
ერთობა, ძმობა,
ზნეთ ამაღლება,
მამულისათვის თავის განწირვა!

ფრაზა – სიტყვაა,
საქმე კი სხვაა...
ჯაჭვი ჰსჯობია თავისუფლებას!...”
[ორბელიანი 1874: 7]

არ გვგონია, რომელიმე საღად მოაზროვნე ადამიანმა განაცხადოს, რომ გრიგოლ ორბელიანი აქ პირდაპირი მნიშვნელობით ამტკიცებს „ჯაჭვი სჯობია თავისუფლებასო“. როგორც ვხედავთ, პირველნაბეჭდ ტექსტში არსად ფიგურირებს „ოქროს ჯაჭვი“, შესაბამისად ვერანაირად ვერ მოხერხდება „ჯაჭვის“ გააზრება რუსული მმართველობის მეტაფორად. „ცისკარში“ გამოქვეყნებული ტექსტიდან სრულიად ნათელია, რომ ამ სიტყვებს ირონიული მიზანდასახულობა აქვს.

თხზულების საბოლოო რედაქციაში პოეტმა უფრო ოსტატურად ჩამოქნა ციტირებული სტოფის უკანასკნელი ტაეპი და მეტი აზრობრივი სიზუსტე შესძინა ირონიულ ნათქვამს. საბოლოოდ ფრაზა ასე ჩამოყალიბდა: „სიტყვა – სიტყვაა, საქმე კი – სხვაა... ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას!..“

ვფიქრობთ, პირველნაბეჭდი ტექსტის გათვალისწინებამ გრიგოლ ორბელიანის ხსენებული ფრაზის ირგვლივ არსებულ გაუგებრობას სამუდამოდ უნდა დაუსვას წერტილი და შესაბამისად, პოეტსაც უნდა მოეხსნას უმძიმესი ბრალდება – ბედნიერი მონობის დაყენება თავისუფლებაზე მაღლა.

ეს ერთი შემთხვევაა გვარწმუნებს, რომ, სამწუხაროდ, ზოგჯერ წინასწარ შემუშავებული თვალსაზრისით ვუდგებით კლასიკოსთა ტექსტებს და ვერ მოგვიხერხებია „კარგად ნაკითხვა ნასაკითხისა“.

ლიტერატურა:

- გიგინეიშვილი 2014: გიგინეიშვილი ლ. ილია ჭავჭავაძის მარადიული აქტუალობა. ჟ. “ჩემი სამყარო”, 2014, # 3.
- მალრაძე 1967: მალრაძე ე. გრიგოლ ორბელიანი, თბილისი, „ნაკადული“, 1967.
- მეუნარგია 1937: მეუნარგია ი. ნანახი და გაგონილი ილიას ცხოვრებიდან. თბილისი, 1937.
- მინაშვილი 2009: მინაშვილი ლ. ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009.
- ნიკოლეიშვილი 2014: ნიკოლეიშვილი ა. ქართველ მწერალთა ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსი, ტ. I, ქუთაისი: საგამომცემლო ცენტრი, 2014.